

Hârezmşah Atsız'ın Abbâsî Halifesi Muktefî Liemrillâh'a Gönderdiği Mektuplar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

A Short Evaluation of the Letters Sent by Harezmshah Atsiz to the Abbasid Caliph Muktafi Liemrillah

Nagehan Vurgun *

* Dr. Öğretim Üyesi Aksaray
Üniversitesi, İslami İlimler
Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü. Aksaray, Türkiye.
ORCID No: 0000-0002-6785-003X

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Nagehan Vurgun
Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler
Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü. Aksaray, Türkiye.
E-posta/E-mail:
nagehanvurgun@gmail.com

Başvuru/Submitted: 02.08.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
26.08.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
23.09.2023
Kabul/Accepted: 26.09.2023
Yayınlanma/Publication: 25.10.2023

Atıf/Citation:
Vurgun, Nagehan "Hârezmşah
Atsız'ın Abbâsî Halifesi Muktefî
Liemrillâh'a Gönderdiği Mektuplar
Üzerine Kısa Bir Değerlendirme"
*Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve
Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 30, (2023),
153-161

ÖZ

Hârezmşah Devleti XII. ve XIII. yüzyılda siyaseten var olmuş bir Türk-İslâm devletidir. Bu devlet Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi iken Hârezmşah Atsız kendi devletini var edebilmek için bağımsızlık mücadelesi başlatmıştır. Bu yüzden o, Hârezmşah Devleti'nin ilk sultanı olarak kabul edilmektedir. Atsız, Hârezm civarında bulunan göçebe kavimleri kendine tâbi kılarak ordusunu güçlendirmiş ve güçlü bir devletin temellerini oluşturmuştur. Bu süreçte sınırdaş olduğu Karahıtay Devleti ile mücadele etmek yerine bağımsızlığını ilan edebilmek için Türk-İslâm dünyasında halife tarafından meşru olarak tanınmış Büyük Selçuklu Devleti ile mücadele etmeyi tercih etmiştir. Hârezmşah Atsız'ın Abbâsî Halifesi Muktefî Liemrillâh'a gönderdiği dört adet mektupta "Sultan Sencer'i Halife Müstershid'i öldürtmekle ve Hârezm'e saldırmakla suçlaması ayrıca kendisinin sürekli Karahıtay Devleti'nin İslâm dünyasına vereceği zarar önlemekle meşgul olduğunu" vurgulaması göz önünde bulundurulduğunda mektupların gerçekliği ve şeffaflığı tartışmaya açık haldedir. Çünkü daha önce Abbâsî halifeliği yapmış olan Müstershid'in ölümü ile ilgili kaynaklarda bunu Sultan Sencer'in yaptırdığına dair bilgiler oldukça azdır ve Atsız, bu süreçte Karahıtay Devleti ile halifeye yansıttığı gibi sürekli mücadele halinde olmamıştır. Ayrıca o, bu mücadeleyi halifeye meşru bir gerekçe olarak sunmuş ve bunun için halifeden sultanlığını onaylayan bir menşur istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Abbâsî Halifesi Muktefî Liemrillâh, Hârezmşah Atsız

ABSTRACT

The Harezmshah State was a Turkish-Islamic state that politically existed in the 12th and 13th centuries. While this state was a vassal of the Great Seljuk State, Harezmshah Atsiz started a struggle for independence to create his own state. Therefore, he is considered the first Sultan of the Harezmshah State. Atsiz strengthened his army by making the nomadic tribes in the Harezm area loyal to him and established the foundations of a powerful state. In this process, instead of fighting with the Karahitay State, which was its border neighbor, he preferred to fight the Great Seljuk State, which was recognized as legitimate by the Turkish-Islamic world and the Caliph. When it is taken into consideration that in four letters sent to the Abbasid Caliph Muktafi Liemrillah, Atsiz emphasizes that "he is constantly busy with accusing Sultan Sencer of killing Caliph Mustarshid and attacking Harezm and preventing the harm that the Karahitay State will cause to the Islamic world," the authenticity and transparency of the letters is open to debate. This is because there are very few sources about Mustarshid's death being caused by Sultan Sencer, and Atsiz was not constantly in conflict with the Karahitay State as he represented to the Caliph. Also, he presented this struggle to the Caliph as a legitimate reason and requested a manşur, a letter of approval of his sultanate, from the Caliph.

Keywords: The Great Seljuk State, Abbasid Caliph Muqtafi Liemrillah, Khwarezmshah Atsiz

Giriş

Hârezmşah Atsız, 1099'da doğmuştur ve Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti Merv'de iyi bir eğitim görmüştür. Babası Kutbeddin Muhammed'in yanında savaflara katılmış ve Mangışlak'ı zapt etmiştir.¹ Atsız, büyük bir güçlkle karşılaşmadan Sultan Sencer'in menşuru ile 1128 yılında Hârezmşah tayin edilmiştir² fakat o, Sultan Sencer'e isyan ederek kendi devletinin bağımsızlığı için büyük mücadeleler vermiştir. Bu yüzden Sultan Sencer üç kere (1138, 1143, 1147) Hârezm üzerine sefere çıkmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Türk-İslâm dünyasını tehdit eden Karahıtay Devleti ile de mücadele etmek zorunda kalan Sultan Sencer Hârezmşah Atsız'ın bağımsızlık davasına büyük bir tepki verememiştir. Başlattığı bağımsızlık mücadelesinden dolayı Atsız, Hârezmşah Devleti'nin ilk sultanı olarak kabul edilmektedir. Atsız'ın bağımsızlık mücadelesi ile birlikte Abbâsî Halifesi Muktefî Liemrillâh tarafından tanınma arzusu, halifeye gönderdiği mektupların ve makalemizin ana temasını oluşturmuştur. Bu mektuplar üzerine daha önce yapılmış özel bir çalışmanın olmaması makalemize ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır. Zira kaynaklarda var olan bilgiler ile Hârezmşah Atsız'ın mektubunda kullandığı ifadeler arasında mevcut olan tezatlık bir hayli dikkat çekicidir.

I. Hârezmşah Atsız'ın Halife Muktefî Liemrillâh'a Gönderdiği Mektuplar

Dönemin şartları gereğince Türk-İslâm devleti liderleri, sultanlığını meşrulaştırmak için halifeden onay almak zorundadırlar. Hârezmşah Atsız da, Büyük Selçuklu Devleti karşısında başlattığı bağımsızlık mücadelesi neticesinde kendisini ve devletini resmîyette var edebilmek için Abbâsî Halifesi Muktefî Liemrillâh'a dört adet mektup göndermiştir. Bu mektupların aslı Hârezmşah Atsız döneminde Dîvân-ı İnşâ reisliğine kadar yükselmiş olan Reşîdüddin Vatvât'a ait münşeât mecmualarından "Ebkârü'l-Efkâr fi'r-Resâ'il ve'l-Eşâr" isimli eserde nakledilmiştir.³ Bu eserde Hârezmşah Atsız'ın halifelik makamına gönderdiği Arapça mektuplar ise Heribert Horst tarafından Almanca'ya tercüme edilmiş⁴ ve Ergin Ayan tarafından da Türkçe'ye kazandırılmıştır.⁵

II. Birinci Mektup

*"İntikam zamanı gelince, bugün her kabilenin en kudretlisi olan kulunuz, onların şehirlerini yıktı, adamlarını öldürdü ve İsmailî katili ona gönderdi, onun her iki Halife Müstersid ve Râşid'e yaptığı gibi."*⁶

Hârezmşah Atsız, bu ifadeleriyle Halife Müstersid'in ölüm emrini Sultan Sencer'in verdiğini iddia etmiştir keza İbnü'l-Ezrak'da Hârezmşah Atsız'ın verdiği bu bilgiyi doğrulamıştır.⁷ Nitekim 1134'te Irak Selçuklu Devleti'nin Sultanı Tuğrul aniden vefat edince Halife Müstersid, Melik Gıyâseddin Mesud'a "sultan" unvanı vermiş ve Irak Selçuklu Devleti'nin başına o geçmiştir. Fakat bazı planlar ve oyunlar neticesinde halife ile Sultan Mesud'un ilişkilerinin bozulmasının ardından Mesud, Sultan Sencer'den aldığı yardımcı

¹ Ahmet Taşağıl, "Mangışlak", *İslâm Ansiklopedisi*, C XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 569.

² Reşîdüddin Vatvât, *Nâmehâ-yi Reşîdüddin Vatvât*. neşr. Kâsim-i Tüysirkânî, Tahran 1938, s. 154; Reşîdüddin Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk) Tercüme ve Notlar*, çev. Erkan. Göksu-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 114; Minhâc-i Sirac Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler Ve Hârezmşahlar Terc. ve Notlar*, çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 106; Mehmed Fuad Köprülü, "Hârezmşahlar", *İslâm Ansiklopedisi*. C V/S.1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 266.

³ Reşîdüddin Vatvât, *Ebkârü'l-Efkâr fi'r-Resâ'il ve'l-Eşâr*, İstanbul Üniversitesi, nr. F 424.

⁴ Heribert Horst, "Arabishe Briefe der Horazmsahs an den Kalifenhof aus der Feder des Rasid ad- Din Watwat", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, C XVI 1966, s. 25-43.

⁵ Heribert Horst, "Reşideddin Vatvât'ın Koleksiyonunda Hârezmşahlardan Halifelige Yazılan Arapça Mektuplar", çev. Ergin Ayan, *Odü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* C III/S. 6, (2012), s. 333-335.

⁶ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 334-335.

⁷ Ahmed B. Yusuf B. Ali İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn Ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, *Araştırma, İnceleme Ve Notlarla*, çev. Ahmed Savran, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992, s. 49-52.

kuvvetlerle birlikte Bağdat üzerine sefere çıkmıştır. Halife ile Irak Selçuklu Devleti arasında Dâ-y- Merg'de gerçekleşen bu savaşta halife yenilmiş (24 Haziran 1135) ve rehin alınmıştır. Fakat Sultan Mesud ona hürmetle muamele etmiştir.⁸ Bu süreçte halifenin Bağdat'a sağ bir şekilde geri verilmesi için karar alınmış fakat o, kaldığı çadıra saldıran Batınî fedaîler tarafından öldürülmüştür (31 Ağustos 1135).⁹ İşte Hârezmşah Atsız, mektubunda Halife Müsterşid'i çadırında öldüren Batınîler'in Sultan Sencer tarafından gönderildiğini iddia etmiştir. Fakat İbnü'l-Ezrak dışında bu bilgiyi doğrulayabilen kaynak sayısı oldukça azdır.

*"Eğer o, kalp ve akıl, kulak ve göz sahibi olsaydı, cehaletten uyanır ve Allah'ın izni ile kâfirlerin üzerine gitmeyi tercih ederdi. Fakat göz önünü görmekte kördür; dil, af dilemekte dilsiz; gözleri kör, kulakları, sağır olmuştur. O gün düşman orduları ile karşılaştığımızda, o savaş başlamadan önce büyük kayıp vererek kaçtı. Bu felâketi yaşadıktan sonra, kendisine gelmesi gerekirdi; fakat o, kâfirlerden kalabalık bir grup ile birleşti ve onların yardımıyla savaşmak üzere kulların ülkesine girdi. 537 yılının Rebî'ülahir ayı başında o, Hârezm'in en önemli kalelerinden biri olan Hezâresb'i¹⁰ kuşattı, fakat 5 günde kaleyi alamadı ve müdafileri müzakere yoluyla teslim olmaya zorladı."*¹¹

Hârezmşah Atsız, halifeye yazdığı mektubunda Sultan Sencer ile ilgili şikâyetlerine devam etmiştir. Sultan Sencer çeşitli sebeplerden dolayı Hârezm üzerine üç kere sefer (1138, 1143, 1147) düzenlemiştir. Atsız, mektubunda Sultan Sencer'in 1141 yılında Katvan Muharebesi'nde Karahıtaylar karşısında mağlup olduğunu fakat bundan ders almak yerine onlardan bir grup ile birleşerek 1143 yılında Hârezm'e saldırdığını ve bunun hiç iyi neticeler vermediğini dile getirmiştir. Hâlbuki Sultan Sencer'in Hârezm'e yaptığı sefer için güçlü sebepleri vardır. Birinci sebep şudur: Atsız, Sultan Sencer'in Katvan Savaşı'nda mağlup olması üzerine Selçuklular'a ait Horasan beldesini istilâya başlamıştır.¹² İkinci sebep ise Atsız'ın Selçuklu şehirlerini işgal etmesinin ardından Nişâbur halkına gönderdiği fetihnamede kendi adına hutbe okutması ve Sultan Sencer'den hiç bahsetmemesi olmuştur.¹³

*"Kalenin teslimi önerisi reddedilince savaş başladı ve iki taraf da 20 gün boyunca büyük kayıplar verdi. O, kalenin fethinin arzularını yerine getirmedeğini fark edince, oradan kulunuzun doğmuş olduğu büyük şehre geçti."*¹⁴

Mektupta Sultan Sencer'in Hezâresb Kalesi'ni kuşatması hakkında verilen tarih doğru değildir. Çünkü Sultan Sencer Hezâresb'i 1147 yılında üçüncü Hârezm Seferi'nde kuşatmıştır. Nitekim Sencer mektupta bahsi geçen "büyük şehir" Gürgeç'e 1147'de gitmiştir.¹⁵

"Oraya ulaştığı zaman, şehrin asker ve teçhizat bakımından donatılmış bulunduğunu öğrenince, çekilmek, orada kalmak veya şehrin etrafındaki düşman topraklarında hareket etmek konularında kararsız kaldı. O, en kolayını seçip, askerlerini köyleri katil ve yağmaya gönderdi. Bu arada kahramanlar ona karşı geldiler, pek çoklarını öldürüp, ganimet elde

⁸ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 78.

⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-Taleb Fi Târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi)*, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 155; Ahmed B. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, C.II, çev. Erdoğan Merçil, Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s. 62; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlal Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 26.

¹⁰ Hezâresb Hârezm'de Ceyhun'un batısında yer alan müstahkem bir kaledir (Ebü'l-Fida, *Ebü'l-Fida Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 368).

¹¹ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 334-335

¹² İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih*. C XI, çev. Ahmed Ağırakça-Abdülkerim Özyayın, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 85; Ali Bin Nâsir Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devletî's-Selçukiyye*, çev. Necatî Lügâl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 67; Şihabeddin B. Fazlullah Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fi Memâlikü'l-Emsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim Ve Duyduklarım)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s.268.

¹³ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. İmparatorluk Devri*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 139-141.

¹⁴ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 334-335.

¹⁵ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 335.

ettiler. Durumu ümitsiz bir hale gelince o, Ramazan ayının ortasında kale kapısının önüne geldi; tıpkı yaşama veda eden ve ölümü bekleyen biri gibi.”¹⁶

Sencer, Hezâresb’i iki ay boyunca kuşatma altında tutmuş ve uzun süren aralıksız taarruzlardan sonra bu kaleyi zapt edebilmiş¹⁷ oradan da Gürgenç’e gitmiştir.

“Kulunuz bunun üzerine fakîh ve âlimler çağırarak onlardan, düşmanla savaşmanın dinen caiz olup olmadığına dair fetva istedi. Onlar ittifakla onu mağlup edenin Allah tarafından mükâfatlandırılacağını bildirdiler. Bunun üzerine kulunuz Allah’ın inayeti ve izni ile büyük bir ordunun ortasında dışarı çıktı. “lâilâhe illellâh” ve “Allahu Ekber” savaş nidâlarıyla düşmana hücum ettiler ve O’nu öyle bir mağlup ettiler ki, kurtuluşu kaçmakta aradı.”¹⁸

Atsız’ın burada savaşın sonucunu yanlış aktardığı gözlemlenmiştir. Çünkü o, Zahidi-i Ahu-pûş adındaki bir zahidi Sultan Sencer ile savaşıma noktasında fetva almak için değil, sultana yenildiği için halkı affetmesi noktasında şefaatte bulunması için yanına göndermiştir.¹⁹ Zaten Sultan Sencer zahidin kendi huzuruna gelerek halk adına şefaatte bulunması üzerine şehir halkını bağışlamıştır.²⁰ Ardından Atsız, Sultan Sencer’den elçi aracılığıyla özür dilemiş, Sultan’da onu affetmiştir.²¹

Mektubun kalan kısmında ise Harezşah Atsız’ın, Sultan Sencer’in Sekend kalesini kuşattığına dair verdiği bilgiler kaynaklarda geçen ifadelerle çelişmektedir. Mektupta:

“Bundan sonra Hârezm’in dış bölgelerinde bulunan “Sekend” adındaki bir kaleyi 50 gün kuşattıysa da muvaffak olamadı. Nihâyet o, hiçbir şey elde edemedi, çok sayıda at, silah ve eşya bırakarak ülkeyi terk etti. Bu güzel durum için kulunuz, sadece Muktefi’nin hanedanının yardım ve hayır duasına minnetdardır ve hazretlerinden Hârezm vilâyetinin valisi için tevki konulmuş bir menşur rica eder. Allah müminlerin emirinin günlerini artırsın.”²²

“Sekend” ismindeki kale tahminlerimize göre aşağı Seyhun’da yer alan Özkend’dir.²³ Fakat kaynaklar böyle bir kuşatmadan bahsetmemektedir. Muhtemelen Atsız, Sultan Sencer’in itibarını halifenin gözünde düşürebilmek için bu kuşatmayı üretmiş olabilir. Güçlü bir ihtimal ki Hârezşah Atsız, Katvan mağlubiyetinden sonra (1141) Abbâsî Halifesi Muktefi-Liemrillâh’dan bağımsızlığını meşrulaştırmasını rica etmiştir.²⁴ Çünkü o, mektupta halifeden “tevki konulmuş bir menşur” yani kendisinin sultanlığının onaylandığı resmî bir belge talep etmiştir.

¹⁶ Horst, *Reşideddîn Vatvât*, s. 334-335.

¹⁷ Vatvât, *Nâmehâ*, s. 155; Vassilij Viladimiroviç Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 350; Ziya Bünyatov, *Hârezşahlığı ve Enuştekinler Devleti*, çev. Tural Rızayev, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 17.

¹⁸ Horst, *Reşideddîn Vatvât*, s. 334-335.

¹⁹ Vatvât, *Nâmehâ*, s. 155.

²⁰ Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 254; Vatvât, *Nâmehâ*, s. 155.

²¹ Cüveynî, *age.*, s. 254; Vatvât, *Nâmehâ*, s. 155; Barthold, *age.*, s. 350.

²² Horst, *Reşideddîn Vatvât*, s. 334-335.

²³ Horst, *Reşideddîn Vatvât*, s. 336.

²⁴ Horst, *Reşideddîn Vatvât*, s. 335; Bünyatov, *age.*, s. 8-9.

III. İkinci Mektup

“Allah’ın selamı müminlerin emirinin üzerine olsun ve kulunuz, Allah’tan ve Peygamberinden, O’nun sarayına ve dostlarına bereket niyaz eder.

Müminlerin emirine en mükemmel dinî itaat farzdır ve kulunuz doğruyu yanlıştan ayırt edebildiğinden beri, mukaddes hazretlerinin hizmetçisi olmak, dostlarına yardım etmek ve düşmanlarına karşı savaşmak isteği hâsıl olmuştur.

Fakat bu arada, hazretlerinin keskin bakışlarına malum olduğu üzere, kulunuzun amaçlarını gerçekleştirebilmesi için bazı engeller bulunmaktadır. Bunların en büyüğü şudur, kulunuzun ülkesi ile kâfir Türklerin ülkesi sınırdadır ve kulunuz zamanının büyük kısmını din düşmanlarıyla savaşmakla ve onları İslâm ülkelerinden uzak tutmakla geçirmektedir. Kulunuzun kısa sürelik yokluğunda bile, halk kâfirlerin saldırılarına karşı kendisini savunamamaktadır.”²⁵

Hârezmşah Atsız, bu mektubunda halifeye kendi ülkesinin kâfir Karahıtay Devleti ile sınırdaş olduğunu ve kendisinin zamanının büyük bir kısmını bu devletin İslâm ülkelerine vereceği zararı engellemek için harcadığını belirtmiştir. Aslında durum Atsız’ın yansıttığı gibi değildir. Çünkü bu süreçte Karahıtay Devleti ile sürekli mücadele halinde olan ve bu devlete karşı Türk-İslâm dünyasını koruyan Büyük Selçuklu Devleti olmuştur. Fakat Atsız, halifeden sultanlığını onaylayan menşuru alabilmek adına durumu halifeye bu şekilde yansıtmıştır. Atsız Karahıtay Devleti ile sultanlığı döneminde sadece bir kere mücadele etmiştir. Karahıtay Devleti’nin sultanı Gürhan, ordusunu Hârezm’e göndemiş ve onlar da bu bölgeyi yağmalayıp birçok insanı katletmişlerdir.²⁶ Bu sırada Atsız Büyük Selçuklu Devleti üzerine sefere çıkmıştı fakat bu istilâdan dolayı Horasan seferini yarıda bırakarak Hârezm’e geri dönmüştür. Atsız, Karahıtay Devleti ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır ve onlara her yıl 30 bin dinar altın vermeyi kabul etmiştir.²⁷ Fakat Atsız mektubunda halifeden menşur alabilmek için kendisinin sürekli Karahıtay Devleti ile mücadele halinde olduğunu ileri sürmüştür.

“Sarayınızın çok uzak olmasına rağmen, kulunuz kendini halifenin tahtına yakın bulmakta ve Allah’tan kutsal hazretlerini esirgemesini dilemektedir.

“Kulunuz bu hezimet, görüş ve düşüncelerinizin saflık ve temizliği için, haber vermek amacıyla gönderdi. Kutsal hazretlerinden istemiş olduğum hilât ve teşrifât, battıktan sonra yıldızları yeniden yükseltecektir.

Hârezm’in imâmları ve âlimleri arasında müminlerin emirine dua etmeyen hiç kimse yoktur.”²⁸

Atsız bu mektubunda, Halife Muktefi Liemrillâh’a bağlılığını sunmuş ve halife için Hârezm’de bulunan bütün imâmların ve âlimlerin ona dua ettiğini bildirmiştir.

IV. Üçüncü Mektup

“Allah’ın barışı müminlerin emiri Muktefi’nin üzerine olsun; kulunuz yüce Allah’tan elçisi Muhammed’e, sarayına ve dostlarına bol nimetler diler. İslâm’a bağlı olanlara malumdur ki, Allah’ın Halifesi, müminlerin emiri, yeryüzünde onun saf ağacının adil bir dalıdır.

²⁵ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 334-335.

²⁶ Osman Gazi Özgüdenli, “Sultan Sencer Ve Kara-Hıtaylar, Katavân Savaşı”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 78-79.

²⁷ Barthold, *age.*, s. 350; Bünyatov, *age.*, s. 8-9.

²⁸ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 336-337.

Kulunuz hayırla şerri biri birinden ayırt edebildiğinden beri, en büyük arzusu yüce tahtın yanında duranlara katılmak olmuştur. Ancak, bu isteğini yerine getirebilmekte önüne açık engeller çıkmıştır. En büyük mani ise Hârezm ülkesinin kâfirlerin dışlarının önünde durmasıdır. Kulunuz, İslâm topraklarını korumak için yılın değişik mevsimlerinde yazın ve kışın iki defa kâfirlerin üzerine sefere çıkmaktadır. İşte bu açık engeller olmasaydı, kulunuz ivedilikle kutsal hazretlerine gelirdi. Fakat kulunuz adaletin güçlenmesine, düşmanların, kâfirlerin ve evlâtlarının kahrına, dinin ve müminlerin ise korunmasına hizmet eder.”²⁹

Hârezmşah Atsız, halifenin huzuruna çıkamamasının sebebinin Karahıtay Devleti'nin İslâm topraklarına olan saldırısını önlemek olduğunu ifade etmiştir. O, yaz ve kış mevsiminde iki defa bu devlet üzerine sefere çıktığını iddia etmiştir. Fakat kaynaklar Atsız'ın verdiği bu bilgiyi teyit etmemektedir. Aslında Atsız, halifeyi ziyaret etmediği için bu duruma kendince haklı bir gerekçe oluşturmaya çalışmıştır.

“Bu nedenle kulunuz, görevini ayaklarının yerine kalemle yerine getirmeye çalışmaktadır. Müminlerin emirinin iyi niyetlerinden dilediğimiz, kulunun özrünü kabul etmesi, onun kutsal hazretlerinin en sadık hizmetçisi olduğuna emin olması ve onu bazen yüce emirleriyle ödüllendirmesidir ki böylelikle kulu bunları büyük bir gayretle yerine getirsin ve samimi tutumunu gösterebilir.”³⁰

Atsız, sürekli savaşla meşgul olduğu için halifeye mektup yazdığını ve bu yüzden kendisinden özür dilediğini belirtmiştir. O, halifenin emrine âmâde olduğunu ve kendisine çok sadık olduğunu belirterek kendisinin bir isteği olması dâhilinde hemen yerine getireceğini belirtmiştir.

V. Dördüncü Mektup

“Allah'ın selamı müminlerin emiri Muktefi'nin üzerine olsun. Uzak ve yakına, onun emniyet ülkesinin en kutsalı olduğu sır değildir.

Eğer kulunuz, İslâm'ın ünlü bir sınır ülkesi olan Hârezm'de nöbetle iştilal etmeseydi ve sadakatle din düşmanlarına ve kâfir Türklere karşı savaşmasaydı, itaat için kanatlarıyla kutsal hazretlerine doğru uçardı. Fakat engeller açık ve özür bellidir ve müminlerin emirinin lütfu özür dilemeyi mümkün kılmaktadır.”³¹

Atsız, bu mektubunda da halifeye gönderdiği üçüncü mektubundaki ifadeleri tekrarlamış ve Karahıtay Devleti ile olan mücadelesinden dolayı kendisinin huzuruna çıkamadığını dile getirmiş ve bu durumdan dolayı halifeden özür dilemiştir. O, kendisinin her an Türk-İslâm dünyasına karşı gerçekleştirilebilecek bir saldırı için nöbet tuttuğunu ve din düşmanlarını karşı sadakatle İslâm ülkelerini savunduğunu dile getirmiştir.

“Bu mektubu getiren zamanımızın büyük âlimi ve ülkenin en ünlü zatıdır. Memleketinde ona tasavvufun ve Allah korkusunun ışığı denmiştir ve yaşadığı şehirde ona tadrin anahtarı emanet edilmiştir ve günlerini ilim ve irfan öğretmekle geçirmiştir. Bu tanınmış meziyetlerinden başka o, Abbâsî hanedanının sadık bir başlısı ve duacıdır.

Şimdi o, barış şehrine (Bağdat'a) seyahat edecek ve oradan devamla mukaddes şehirlere hac vazifesini yerine getirmek için gidecek. Bu vesileyle kulunuz, bu hizmeti onun samimi niyetlerini ve itaatini gösterme bakımından onun eliyle yerine getirmek istedik. Umarız,

²⁹ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 337.

³⁰ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 337.

³¹ Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 338.

bu hizmetimizi kabul eder ve kulunuzu mühürlü menşurunuzla onurlandırırınız ki böylece ona riayet için olağanüstü çaba harcar...”³²

Atsız, hac vazifesini yerine getirmek isteyen bir âlimle bu mektubu halifeye göndermiş ve kendisinin Karahıtay Devleti'nin Türk-İslâm dünyasına zarar vermesini önlemek amacıyla gelemediğini vurgulamıştır. Halifeden de gösterdiği gayretlerden dolayı kendisine menşur vermesini talep etmiştir.

Sonuç

Hârezmşah Atsız, Halife Muktefî Liemrillâh'a göndermiş olduğu mektuplarda dönemin kaynaklarında yer almayan bilgilere yer vermiş ve farklı iddialarda bulunmuştur. Zira Atsız, birinci mektubunda Sencer'in ülkesinde yağma ve tahrip yaptığını ve Sekend ismi verilen bir kaleyi kuşattığını iddia etmişse de kaynaklarda bu bilgileri teyit edecek ifadeler yer almamaktadır. Ayrıca bu süreçte Atsız, Büyük Selçuklu Devleti ile sürekli mücadele halinde olmuş ve Sultan Sencer'in 1141'de Katvan Savaşı'nda Karahıtay Devleti karşısında aldığı mağlubiyetten yararlanarak Selçuklu tahtına oturmuş ve kendisini sultan ilan etmiştir. Aslında Hârezmşah Atsız'ın bu hamleleri, Sultan Sencer'in Hârezm üzerine üç kere sefere çıkmasına sebebiyet vermiştir. Fakat o, olayları tek taraflı değerlendirmiş ve kendi yaptıklarını halifeye yansıtmadan Sultan Sencer'in ülkesine sefer düzenlediğinden bahsetmiştir. Bu yüzden Atsız'ın birinci mektubunda yer alan Sultan Sencer'e yönelttiği ithamlarının ve iddialarının doğruluğu tartışmaya açıktır.

Atsız kutlu bir davaya hizmet ettiğini ve Türk-İslâm dünyasının başına bela olan Karahıtay Devleti'ni yok etmeye çalıştığı için Müslümanların lideri olan halifenin huzuruna çıkamadığını son üç mektubunda da vurgulamıştır. Ayrıca bu mücadeleyi verdiği için halifenin kendisine menşur vermesi gerektiğini de iddia etmiştir. Bu durumun gerçekliği de tartışmaya açıktır. Çünkü Atsız mektubunda halifeye yansıttığı gibi sürekli Karahıtay Devleti ile mücadele halinde değildir. Atsız'ın sürekli mücadele halinde olduğu devlet ise müstakil bir devlet kurabilmek için savaştığı Büyük Selçuklu Devleti olmuştur.

³² Horst, *Reşideddin Vatvât*, s. 338.

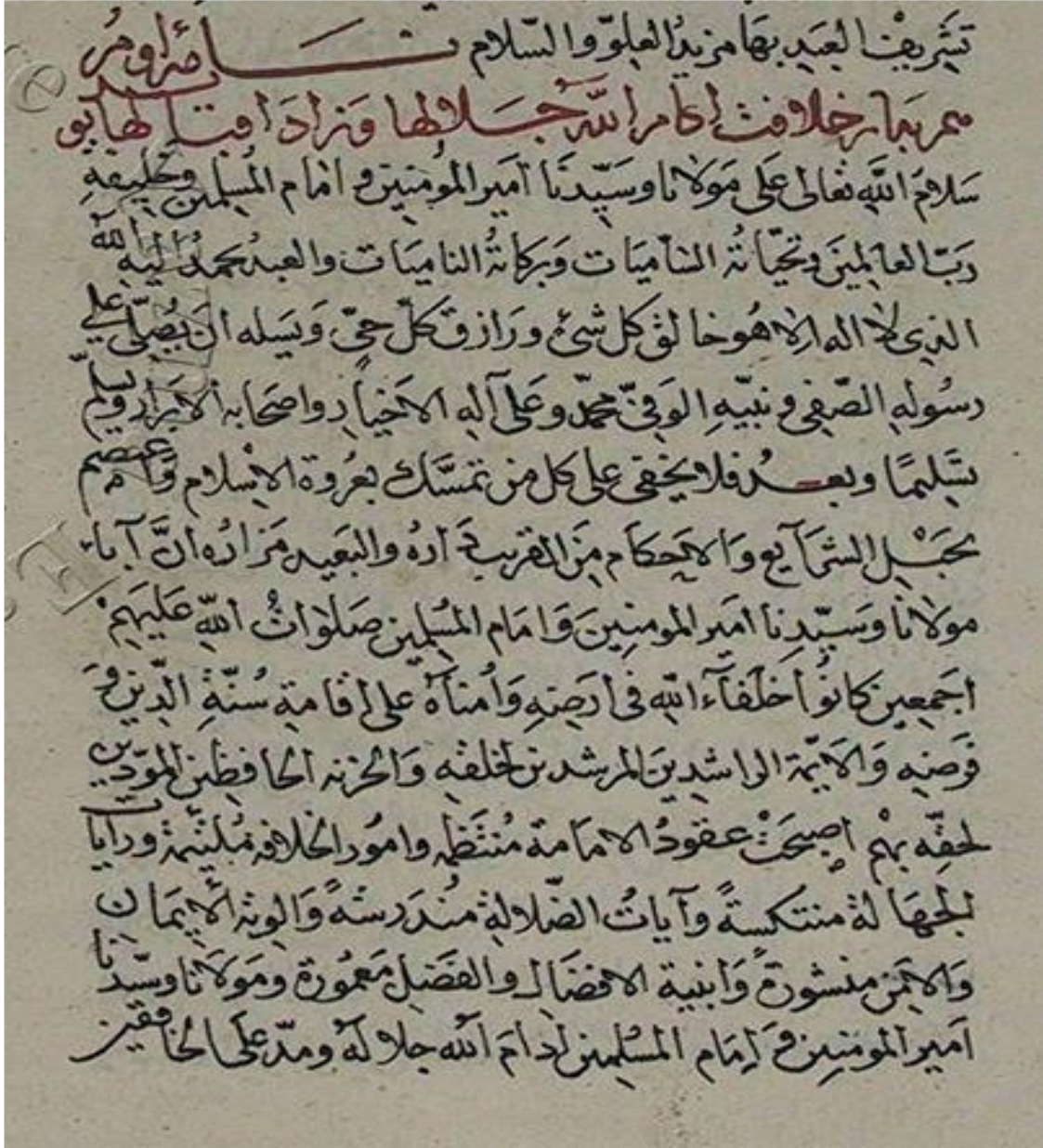

KAYNAKLAR

- AHMED B. MAHMÛD, *Selçuk-Nâme*, C.II, çev. Erdoğan Merçil, Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.
- BARTHOLD, Vassilij Viladimiroviç, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- BÛNYATOV, Ziya, *Hârezmşahlığı ve Enuştekinler Devleti*, çev. Tural Rızayev, Derin Yayınları, İstanbul 2003.
- CÛVEYNÎ, Alâeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- CÛZCÂNÎ, Minhâc-i Sirac, *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler Ve Hârezmşahlar Terc. ve Notlar*, çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- EBÛ'L-FİDA, *Ebü'l-Fida Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- HORST, Heribert, *Arabische Briefe der Horazmsahs an den Kalifenhof aus der Feder des Rasid ad-Din Watwat*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, C XVI 1966, s. 25-43.
- HORST, Heribert, "Reşîdeddîn Vatvât'ın Koleksiyonunda Hârezmşahlardan Halifelîğe Yazılan Arapça Mektuplar", çev. Ergin Ayan, *Odü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* C III/S. 6, (2012), s. 333-335.
- HÛSEYNÎ, Ali Bin Nâsır, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- İBNÛ'L-ADÎM, *Buğyetü't-Taleb Fî Târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi)*, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- İBNÛ'L-ESÎR, *İslâm Tarihi El Kâmil Fî't-Tarih*. C XI, çev. Ahmed Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987.
- İBNÛ'L-EZRAK, Ahmed B. Yusuf B. Ali, *Meyyâfârikîn Ve Âmid Târihi (Artuklular Kısımı), Araştırma, İnceleme Ve Notlarla*, çev. Ahmed Savran, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad, *Hârizmşahlar*, *İslâm Ansiklopedisi*. C V/S.1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 266.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. İmparatorluk Devri*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- ÖMERÎ, Şihabeddin B. Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fi Memâliki'l-Emsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim Ve Duyduklarım)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Sultan Sencer Ve Kara-Hıtaylar, Katavân Savaşı*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLÂH, *Câmiu't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk) Tercüme ve Notlar*, çev. Erkan. Göksu-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- REŞİDÜDDİN VATVÂT, *Ebkârü'l-Efkâr fi'r-Resâil ve'l-Eşâr*, İstanbul Üniversitesi, nr. F 424.
- REŞİDÜDDİN VATVÂT, *Nâmehâ-yi Reşîdüddin Vatvât*. neşr. Kâsim-i Tûysîrkânî, Tahran 1938.
- REŞİDÜDDİN VATVÂT, *Umdetü'l-bülegâ' ve 'uddetü'l-füsahâ*, Süleymaniye Ktb., Esad Efendi, nr. 3302.
- TAŞAĞIL, Ahmet, "Mangışlak", *İslâm Ansiklopedisi*, C XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 569.

EKLER

Reşidüddîn Vatvât, 'Umdetü'l-bülegâ' ve 'uddetü'l-füsahâ', Süleymaniye Ktb., Esad Efendi, nr. 3302.